

Cigányok és oktatásuk Svédországban

„Együtt a változás útján”

A nemzetközi tapasztalatok szempontjából nem hagyható figyelmen kívül Svédország cigánysága sem. A svédországi cigányok tanulságos története, a cigány gyerekek, fiatalok és felnőttek iskolázási, tanulási lehetőségei, elvei, körülményei sok pozitív példaértéket is tartalmaznak. A soron következő kitekintés a cigányokra és oktatásukra egyértelművé teszi, hogy egyáltalán nem összehasonlítható pedagógiai tevékenységbe kezdnek. Emellett tudnunk kell már: rombolást jelent csak negatív információkat éltetni és ez különösen érvényes a cigányok közoktatásában. Szándékom szerint építeni akarok, ismereteket adni, a pedagógiai gondolkodást segíteni.

Atudatunkban mintegy összetartozik Svédország, Finnország, Norvégia és Dánia, egyszóval: Skandinávia. Gond a cigánykérdés itt is, mint egész Európában.

Az európai cigányság helyzetére az 1990-es években felfigyelt több nemzetközi szervezet, mint pl. az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ). A meghatározásuk értelmében: „Romák – egy európai kisebbség saját terület nélkül.”

Az Európa Tanács 8–10 millió közöttire becsülte a kontinentális létszámot, s támogatásával adta ki a párizsi René Descartes Egyetem az „Interface” nevű hírlevelét. Szerepe nem lebecsülendő pedagógiai kérdésekben.

Svédországban is gond a cigány probléma. A kormány 1996. nov. 14-ei elhatározása alapján létrehozott munkacsoport vizsgálatának eredményét 1998-ban megküldték az etnikai diszkrimináció elleni Ombudsmannak is.

Tudjuk már, nonszensz például, hogy csak alkalmi munkával foglalkoznak, persze, valaha elsősorban lókupeckedés és üstfoltozás volt a kenyérkeresetük. Abszurdum az is, hogy az észak-európai cigányok ma is nomád életet folytatnak, mert Svédország cigány lakosai nem vándorlók, letelepedett az életmódjuk. Ezek az oktatás számára igen fontos körülmények.

A cigányság létszáma legújabbban – a Skandináv Cigánytanács becslése szerint – 12–15 ezer fő. A lakosok 97%-a svéd, és itt él – a lapp és a finn kisebbséggel még – a finn cigányok fele. A legnagyobb létszámúban élő cigányok, a káli nyelvcsoporthoz tartozók, akiket a skandináviai történetük következtében finn cigányoknak neveznek.

Miért nem svéd cigányoknak?

Az erre a kérdésre adott válasz alapvetően rendezzi a Svédországban élő cigány csoportok meghatározását és történetét: a pedagógiai munka számára fontos ez az ismeret. Mérték szerinti emócióval is meg lehet ragadni a nevelés sikerességéhez. Szükségszerű most is egy rövid krónikási utalás és megemlékezés azokra az alaphelyzetekre, amelyek következtében kiforrálódott az a fajta környezet, amelyből tanulni érkeznek a roma gyerekek, fiatalok és felnőttek.

Skandinávia lakóihoz a mai romák ősei a XV–XVI. század között érkeztek Csehország felől Németországon át a Svéd Birodalomba. 1552-ben Stockholmot is meglátogatta egy cigány csoport.

IV. Keresztély, a dán király 1559-ben, majd Krisztina, a svéd királynő 1637-ben elrendelte, hogy távozzék minden csavargó – nem csak a cigányok. A svéd társadalom nem tűrte a vándorlókat. A cigányok a

Budapest IV. kerületében a Langnet-Waldemár úti iskola svéd tagozatú. Igazgatója: Giczi Béla. Az általa sikeresen vezetett iskolában nagyobb arányban tanulnak roma gyerekek. Giczi Bélának megköszönöm készleges segítségét e rövid tanulmány létrejötté érdekében, amely nem a teljesség igényével íródott.

mostani Finnországba kényszerültek a XVII. század közepe előtt.

Ebben az időszakban veszi kezdetét a svéd állami oktatás. Krisztina királynő kancellárja bízta meg a magyar pedagógia-történet nagy alakját, *Comeniust* az első svéd állami tankönyvek megírására.

Visszakanyarodva: a skandináv cigányok napjainkban egy nagyobb európai csoporttá alakultak.

Módosulata a finn cigánycsoport – önmagában is egyik nagyobb európai csoport – a svéd királyság idején évszázadok alatt ment tovább Finnországba meg vissza. Finnországban a hagyományos nevük *mustainen* (fekete) – Dániában és Svédországban *tatern*, *tátok*, *tattare* és *heidenen* (fekete). A „nem-északi cigányok”-nak nevezettekhez viszonyítva kicsi csoport.

Svéd cigányok is léteznek, ama kilenc romacsalád leszármazottai, akik – egyes adatok szerint – 1850 és 1900 között vándoroltak be Valikia (a mai Románia és Magyarország) felségterületéről. Oroszországot át érkeztek Svédországba.

A XIX. század közepétől egyértelmű a liberalizmus – mint európai eszme – hatása Svédországban. Ennek következtében terjed el a *népoktatás*, amelyen mindenfajta oktatási formát értettek. A népi irányzatokkal hívta életre a liberális munkásmozgalom, és az első három népfőiskolája 1868-ban kezdi meg a működését. Az elemi iskolarendszer kialakulása után csak felnőttoktatást végez, mint 1902-től elismert ún. tanulmányi szövetségek. A modern közoktatás kialakulásának az időszaka Svédország és Norvégia perszónáluniójának az idejére tehető 1814-től 1905-ig.

A svéd honba a XIX. század végétől 1954-ig, tehát mintegy fél évszázadig nem érkeztek újabb cigányok. A csoportok egy része már letelepedett, míg mások nomád életet folytattak. A létfenntartás gondjai a századforduló közelében és a XX. század első felében eltávolították őket az iskolázástól. Fenn tudták magukat tartani többek között ónos mesterséggel, lókereskedelemmel, jövőmondással, zenéléssel, dalolással és tánccal.

A letelepedett vagy módosabb cigányok sem vehettek részt az oktatásban, mert

meghatározott nézeteken alapultak, a kisbirtokos parasztok iskolái voltak és kizárólag a szövetségek tagjainak az igényeit teljesítették. Nagyobb lehetőség akkor sem nyílt, amikor 1929-ben az egész nép előtt nyitottá váltak – államilag ekkortól szabályozzák és felügyelik –, mert a cigányok ekkor még nem elismert kisebbség (és a kultúrájuk sem), tudniillik a felnőtt oktatás és a tanulmányi szövetségeknek két fő funkciójuk van, az oktatás és a kultúra, illetve kulturális tevékenység.

Közben az 1920-as években Európában roma szervezetek kezdtek kialakulni. Megállította ezt a II. világháború. A náci üldözés, pusztítás traumatikus hatásai a cigányok helyzetét és önképét hátrányosan befolyásolták Svédországban is, és elsősorban a Lengyelországból bevándorolt lengyel cigányokét. Ma már elismert kisebbség a cigányság Svédországban, és reménykedhetünk, hogy a felnőttképzésben is az önzonosság megőrzésével tanulhatnak a cigányok az igényeiknek megfelelően. Élni lehet a széles lehetőséggel, mert 1990-ben tizenegy tanulmányi szövetséget tartottak nyilván, 128 népfőiskolát 11 200 tanfolyammal. Nagy a szabadságuk ezeknek az iskoláknak, függetlenek a helyhatósági felügyelet alatt álló iskoláktól.

Az iskolarendszeren belül van olyan felnőttoktatás, amely kedvező a romák földrajzi elhelyezkedése szempontjából. A romák elsősorban Stockholmban, Göteborgban és Malmöben élnek, és ezek szomszédos területein még tizenhárom kisebb városban és számos településen.

Három típusa van az iskolarendszerű felnőttoktatásnak. Az első: városi, községi önkormányzatokhoz tartozóan főiskolákon és egyetemeken, s ahol egyik sem: állami, központi. A második országos foglalkoztatáspolitikai szerinti, és szorosan kapcsolódik a munkaerőpiac igényeihez. A harmadik: önkéntes tanulási lehetőséget kínál fel, pl. Långanäsben 13 éves és ennél idősebb cigány fiúkat is fogadnak. Szeretik az iskolát, 35 órában tanulnak. A humán tárgyakhoz viszonyítva sok a gyakorlati tananyag, több a társadalomtudomány és gyakori a tanulmányi látogatás. A módszerek között az elérhető kisebb célok kitűzése szerepel.

Az egyház szervezeti meghatározása szerint lutheránus államvallás. A lutheránus államvallású svéd honban nagyobb részben béke, békesség van a mostani romák körül. A cigányok is hatalmas keresztény múltra tekintenek vissza. E területen erősebb a kötődés egymáshoz, ez alapillére a közös ügy intézésének, a problémák megoldásának.

A lutheránus egyház evangélikus egyház. Legfontosabb vallási iratai az ágostai, illetve augsburgi hitvallás, valamint „A schmakaldeni cikely” – ezt az utóbbit írta a nagy reformátor, *Luther Márton* (1483–1546). A lutheránus egyház visszavezethető Luther vallási irataira, mint a lutheránus egyház alapvetésére.

A református egyház, a reformáció, erőteljesen megfogalmazta a saját oktatási rendszerét. Luther legközelebbi munkatársa, *Melanchton* kiemelkedő pedagógus volt, kortársai „Németország tanítója”-nak nevezték. A reformáció képviselői világi vezetőkhez fordulhattak, ennek következtében létrejöttek az első tanügyi dokumentumok és az első központi tantervek. A reformáció pedagógiai egységesítő hatása máig érvényes, például a reformáció – mint európai eszme – hatása a nemzeti műveltség ápolása is, és ide már besorolandó a kisebbségi is...

Az 1960-as, 1970-es években minden iskolának központi tanterve volt, ma pedig a tantárgyak 85%-a közös, és központi tantervek vannak közös, a választható és a választható tárgyakban.

A cigányok között sok a protestáns, azaz a reformáció alapján létrejött irányza-

tokhoz tartozók: evangélikus, református, részben anglikán, baptista, unitárius és metodista. A katolikus és görög ortodox egyházakhoz is sok roma tartozik.

Ilyen helyzetben a cigányokra az európai szellemiség két vonulata is hat: a *keresztény civilizáció* és a *reformáció*. Ide fűződik mindjárt, hogy a valláspedagógia, bibliapedagógia és ennek megfelelő valláspedagógiai irányzatok sikeresek,

közelebb hozhatóak a szellemi és lelki pedagógiák.

A volt Jugoszlávia területéről érkezett cigányok, a szabadegyházhoz tartozóan, muszlimok. A 111 fejezetből álló Korán követőit dicséri a svéd rendőrség. Hangsúlyozzák, hogy a cigány muszlimok sors társaik számára nyújtott támogatása felbecsülhetetlen értékű. Ezek a cigányok Svédországba az 1960-as években érkeztek menekülteként mintegy négyezren.

Szükség van a vallásgyakorlásban is cigány nyelvű prédikátorokra és tanároknak, mert a mostani cigányok nem értik meg, hogyan lehet a gyakorlatba áttenni, az

életbe átvinni a szentírások tömör szavait. Nézzük pl. a pünkösdi gyülekezethez tartozó romákat, kb. 600 fő összesen, közöttük magyarok is. Oktatást szerveznek gyerekeknek és felnőtteknek. A népművelési pedagógiára támaszkodva újat dolgoztak ki. Ma Stockholmban, Göteborgban és Helsinkiben vannak ilyen gyülekezeteik.

Stockholmban ún. MOD-tanfolyamokat végeznek el, ekkor foglalkoznak az előítélet,

*A náci üldözés, pusztítás
traumatikus hatásai
a cigányok helyzetét és
önképét hátrányosan
befolyásolták Svédországban
is, és elsősorban a Lengyel-
országból bevándorolt lengyel
cigányokét. Ma már elismert
kisebbség a cigányság
Svédországban, és
reménykedhetünk, hogy
a felnőttképzésben is
az önazonosság megőrzésével
tanulhatnak a cigányok
az igényeiknek megfelelően.
Élni lehet a széles lehetőséggel,
mert 1990-ben tizenegy
tanulmányi szövetséget
tartottak nyilván, 128 nép-
főiskolát 11200 tanfolyammal.
Nagy a szabadságuk ezeknek
az iskoláknak, függetlenek
a helyhatósági felügyelet
alatt álló iskoláktól.*

az idegengyűlölet, a rasszizmus, a csoportviselkedés és az ellenségeskedés kérdéseivel.

Modelleket alkalmaznak, melyek a tudatosítással, a hozzáállással és a változási folyamattal összefüggőek. Kézműves foglalkozást is indítottak a Vöröskeresztrel együttműködve. A romákat a békeségre és felelősségre biztatják. További igényük van saját gyülekezetre és Biblia-iskolára.

Svédországban sok roma érdeklődik olyan felnőttképzés iránt, ahol a tananyag része a Biblia. Itt jegyzem meg, hogy felnőttképzésben mindenhol ingyenes az oktatás.

A svéd állampolgároknak – a cigányok azon ország állampolgárai, amelyben élnek – ingyenes az iskolaellátás 6–20 éves korig. Az alsó- és a középfokú oktatásban ingyenes az iskolai ebéd, a taneszköz és a tankönyv. Ingyenes a felsőoktatás is. Az iskolák 99%-a állami, a fenntartás megoszlik a központi költségvetés és a helyi adók között 50–50%-ban. A tankötelezettség 7 éves korban kezdődik, határa egybeesik az alsó középiskola lezárásával, 16 évesek ekkor a tanulók.

A tanügyirányítás minden fontos kérdésében a parlament dönt. Fontos szakmai tényező a standardizáció. Úgy tűnik, befolyásosabb az elvi irányítás, mert 1991-ben megszűnt a szakigazgatás és kiépítették a tanfelügyelői hálózatot. Tanfelügyelők irányítják, ellenőrzik Svédország egységes iskolastruktúráját, amely megoldja a differenciáció problémáját, belső szervezeti változtatással, azáltal, hogy 25 képzési ágot (sávot) kínál fel.

Az oktatáspolitikai kisebbségekre vonatkozó leglényegesebb elemei megnyilvánulnak a saját anyanyelv megőrzésében és fejlesztésében, a szabadság abban, hogy a cigányok, egyénileg is, szabadon döntenek, milyen mértékben fogadják el a svéd kultúrát és milyen mértékben választják romani kultúrájukat. Az ország iskoláztatási eszmei hagyományaiban így valósítják meg a cigányok jogait is, megtoldva a korszerűsítés elveivel: ez a szolidaritás és a tolerancia a többség meg a cigányok között.

Mindezekre szükség van, mert a cigányok az óind-perzsa kultúra határán kialakult saját antik tradíciójukkal, az ún. romani kultúrával élnek, amelyet feladni egyáltalán nem szükséges. A közös eredet tudata is mindenhol az önazonosság – vagy más szóval identitás – megőrzésének fontos része. A repetatív iskola-rendszeri funkciójához idő kell, a közeledés egyes helyeken lassabb, például Upsalában az 1970-es évek óta egyetlen cigány gyerek sem tudta elvégezni az általános iskolát.

Nagyobb a lehetőségük a romáknak, mint valaha is volt, a fokozatos közeledés mindkét részről fontosabbá vált, mert az iskola a környezetét jobban megismeri, a külső életkört, a roma gyerekek néphez való tartozásának valóságát, a családi miliót figyelembe veszi meg a lelki kötődéseket, valamint az anyanyelvhez, az eredeti kultúrához kötődést is.

A svéd iskolarendszer kialakulásának a történetén is átszűrődnek az emberi élet örök vezérlő csillagai, az élet tisztelte, az érték iránti megnyilvánulás, a szeretet, de *az európai eszméken kívül az európai pedagógiai vívmányok is*, s közöttük Szókratész, Comenius, Pestalozzi és Fröbel munkássága.

Nem lehet véletlen, hogy a svéd kormány cigány ügyben 1997-ben kinevezett egy munkacsoportot a Belügyminisztériumon belül, miután az Állami Bevándorlási Hivatal tanulmányt adott át „Romák Svédországban” címmel; általános kép ebben, hogy a romák félretolt helyzetbe kerültek, és ez vonatkozik az oktatásra is. A munkacsoport fő feladata, hogy javaslatokat egyen, amelyek segítik a romákat a svéd társadalomban. Tagjai: népjóléti, mezőgazdasági, munkaügyi, belügyminisztériumi tagok, a svéd kommunák szövetségbeli tagjai és az Önkéntes Szociális Munkák Hivatala. Új szemléletük, amely egyben perspektíva is, az „Együtt a romákkal” gondolat, azt a szándékot fejezi ki, hogy a romáknak aktív szerepet kell vállalniuk az integrációs folyamatban. Az új perspektívába értik a bevándorolt romákat is.

A munkacsoport elvégezte a feladatát. Eredménye: „Romák Svédországban – együtt a változás útján” Ez összefoglaló, amely először van útban széles körű véleményezésekre és kiegészítésekre, most 1998-ban; ezeket nem ismerhetjük, azt azonban tudjuk, az iskolák vezetik az ide vonatkozó tanügyi nyilvántartásokat.

Az anyagból az oktatásra vonatkozóan a következő pedagógiai funkciókat emelem ki: 1. repetatív (kulturát továbbörzítő); 2. potencialitásokat kibontakoztató-készítő (vagyis fejlesztő); 3. és a szükségleteket kielégítő.

Óvodában Svédországban minden kisgyerek számára biztosított a férőhely. Ezzel a lehetőséggel egyre inkább élnek a cigány szülők is.

Volt egy speciális óvoda a lengyel romáknak Göteborgban a 60-as, 70-es években születettek számára.

Sok roma gyerek nem vesz részt iskola-előkészítő munkában, de pozitív irányú a változás. Az iskolakezdést megnehezíti a gyér svéd nyelvtudás. Iskola-előkészítő részleg a stockholmi Rinkebyben működik 1980 óta. Az igazgatója szerint: „Az iskola-előkészítő sikeréhez tartozik, hogy legyen cigány gyermekvédelmis.” A cigányok kérésére dolgozik más cigány személyzet is. A stockholmi Rubin szabadidő központ is ehhez hasonló, rugalmasan kivitelezett, megtervezett. Jó példák a cigány szabadidőközpontok a cigányok és lakóhelyük, más társadalmi intézmények együttműködésére.

Ugyanúgy járnak iskolába a roma gyerekek, mint a többi gyerek, negatív különbség, hogy sokat hiányoznak, és ez jellemzőbb a lányokra. Hetente plusz kiegészítő foglalkozásban részesülnek (1–2 órában) matematikából és svéd nyelvből. A svéd iskola alapvető célkitűzése – a kisebbségi szegregáció és elnyomás leküzdésére – a heterogén tanulócsoporthoz kialakítása. Svédország részt vesz az Európai Unió „Comenius” iskolaprogramjában egy cigányokkal kapcsolatos projektben, abból a célból, hogy a cigányok befejezzék az általános iskolát, mégis kevés cigány tanul tovább gimnáziumban.

A 6. osztály után kimaradottak egy része visszatért a gimnáziumi előkészítőhöz vagy speciálisan romáknak szervezett képzéshez.

Nagyobb részét cigány nyelven folyik az oktatás a Stockholm megyei Nytorp iskolában. A tananyagában cigány hagyományok is szerepelnek, roma a tanára, s napközivel működik. Kevesen hiányoznak és sok cigány lány befejezi az általános iskolát. Az iskola együttműködik cigány egyesülettel és az Európai Cigány Nők Egyesületével.

Sorolhatnám még a különböző oktatási szerveződések, azonban megemlíteném, nagy az érdeklődés a roma nyelvű színházi előadások iránt; a cigány zene közkedvelt, a kulturális életben fontos eseménynek számít pl. a malmói Mónika Caldaras vagy a Gypsy Brothers fellépése...

Lényeges, hogy Svédország változási folyamatok kezdetén áll, áttörés előtt. „Tudatában vagyunk annak, hogy a romáknak nem kevés idejébe fog telni annak elérése, amit a svédek hosszú időn át szereztek meg maguknak.”

Hozzáteszem, hogy a pedagógiának is időre van szüksége.

Burai Pál József

Irodalom

- Romer i Sverige – tillsammans i förödrings.* = Ds 1997:49. Regeringskansliet Inrikesdepartementet. Ford.: Beker Andrea (Romák Svédországban – együtt a változás útján) I – 46. p.
- GUNNAR ALDESTAM–MIKAEL LÖFGREN: *Népoktatás, népiskolák Svédországban.* = Bp. 1991. Ford.: Makkay Lilla. Szerk.: Harangi László
- SZEBENYI PÉTER: *Tantervi szabályozás Európában.* 25–78. p.
- Tanterv és vizsga külföldön.* = Akadémiai Kiadó, Bp. 1991. – MÁTRAI ZSUZSA: *Változatok az iskolastruktúrában.* II – 23.
- RAB IRÉN: *A svéd iskolaiügy.* = Köznevelés, 1997/4. 53.20. p.
- KÁDÁRNÉ FÜLÖP JUDIT: A svéd tanügyigazgatás mai képe. = Magyar Pedagógia, 1991., 91. évf. 3–4. sz., 171–184. p.
- GERHARD J. BELLINGER: *Nagy valláskalauz.* Bp. 1993., Akadémiai Kiadó, 8–15. p.